

ki duasını (*Müsned*, IV, 264; V, 191; Nesâî, "Sehiv", 62) açıklarken şevkin 100 parçadan oluştuğunu, Allah'ın doksan dokuz parçayı kendisine ayırdığını, birini de insanlara dağıttığını söyler. Tasavvuf kaynaklarında Allah'ın kullarına duyduğu iştiağı anlatan ifadeler yer alır (meselâ bk. Kuşeyrî, II, 629, 630; Gazzâlî, *İhyâ*, IV, 324). Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi bazı sûfiler şevk ile iştiağı birbirinden farklı olduğunu söylemişlerdir. Buna göre Allah'a kavuşunca şevk son bulurken iştiağı devam eder. Şevk herkes için geçerli bir makamdır; iştiağı ise özel bir makam olup o hali yaşayan sûfiler şaşkına döner, ne yapacaklarını, nerede duracaklarını bilemezler (*el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, II, 364; Kuşeyrî, II, 626, 627). Ebû Tâlib el-Mekkî benzer tesirleri şevk için kullanır (*Kitû'l-kulûb*, II, 60, 64). Sûfiler ibadetlerin yalnızca muhabbet ve şevkten dolayı yapılmasına büyük önem verirler. Meselâ Süfyan es-Sevrî'nin bir sorusu üzerine Râbia el-Adeviyye şöyle demiştir: "Allah'a cehenneminden korktuğum ve cennetini istediğim için değil O'na duyduğum sevgi ve şevkten dolayı ibadet ettim" (*Gazzâlî, İhyâ*, IV, 310). Yahyâ b. Muâz'ın "organların nefsanî arzularдан bağının kesilmesi" şeklindeki şevk tanımından da anlaşılacağı üzere (Kuşeyrî, II, 627) sûfiler şevki ahlâkî bir kavram olarak da kullanmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 770; *Müsned*, IV, 264; V, 191; Şakik-ı Belhî, *Risâle-i Âdâbü'l-ibâdât* (nşr. P. Nwya, trc. Nasrullah Pürcevâdî, *Ma'ârif*, IV/1 [Tahran 1366/1987] içinde), s. 108, 112, 114; Fârâbî, *et-Ta'likât* (nşr. Ca'fer Âl-i Yâsin), Beyrut 1408/1998, s. 37; a.mlf., *el-Medinetü'l-fâzla*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kâmûsî'l-hadîs), s. 84-86; a.mlf., *'Uyûnü'l-mesâ'il* (nşr. F. Dieterici, *eş-Şemeratü'l-merzûyye fi ba'zi'r-risâlati'l-Fârâbiyye: Alfârâbî's Philosophische Abhandlungen* içinde), Leiden 1890, s. 62; Serrâc, *el-Lüma'* (nşr. Kâmil Mustafa Hindâvî), Beyrut 1421/2001, s. 58-60; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kitû'l-kulûb*, Kahire 1310, II, 60-64; İbn Sînâ, *eş-Şifâ' el-İlahiyyât* (2), s. 285-388, 390-394, 397-398, 427-432; a.mlf., *en-Necât* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1364 hş./1985, s. 626-634, 637, 647, 681-691, 694-696; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 78-79, 87, 91, 95, 96; Kuşeyrî, *er-Risâle*, II, 626-632; *Gazzâlî, İhyâ*, II, 272, 279, 295-296; IV, 310, 322-327; a.mlf., *Makâşidü'l-felâsife* (nşr. Muhyiddin Sabrî), Kahire 1331, s. 164-165, 306-307, 310; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* (nşr. Osman İsmâil Yahyâ), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), II, 364; Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *Câmi'u'l-uşûl* (nşr. Edîb Nasreddin), Beyrut 1997, I, 203-204; S. de Laugier de Beareuceil, *Khvâdja 'Abdullâh Anşârî: Mystique hanbalite*, Beyrouth, ts. (Imprimerie Catholique), s. 283; L. Lewisohn, "Shawk", *EI*² (Fr.), IX, 389-390.

MUSTAFA ÇAĞRICI

ŞEVK, Tasadduk Hüseyin

(تصدق حسين شوق)

(1783-1871)

Mesnevileriyle tanınan
Urdu şairi.

Leknev şehrinde doğdu. Daha çok Nevvâb Mirza diye tanındı ve şiirlerinde "Şevk" mahlasını kullandı. Babası Âkâ Ali Han ve babasının amcası Mirza Ali Han bölgenin meşhur hekimleridir. Mirza Ali Han'a Leknev nevvâbî tarafından "hekîmü'l-mülûk" unvanı verilmişti. İyi bir öğrenim gören ve değişik ilim dallarında yetişen Şevk de bu mesleği seçtiğinden "hekîm" lakabını aldı. Çocukluğundan beri şiir ve edebiyata ilgi duyan bir arkadaş topluluğu içinde yer alan Şevk arkadaşlarının etkisiyle küçük yaşta şiir söylemeye başladı. Bu toplulukla birlikte avlanma, panayır ve eğlence mekânlarını dolaşmanın yanı sıra Şîî bir aileden geldiği için Kerbelâ ve âşûrâ törenlerine de katıldı. Kendi döneminde Leknev'in seçkinleri tarafından yas merasiminden çok eğlence meclisi olarak görülmeye başlanan bu törenler şiirini geliştirmesinde bir teşvik unsuru oldu. Eved (Oudh, Evadh) nevvâblarının sarayında büyük nüfuzu bulunan Mirza Ali Han'ın itibar sahibi oğlu Hekîm Mesîhudevle Bahâdır kendisinden farklı bir mizaca sahip, zevk ve eğlenceye düşkün olan Şevk'i saraydan uzak tutmaya çalıştıysa da o Vâcid Ali Şah zamanında sarayda görev almayı başardı. Şevk, Leknev'de vefat etti.

Dönemin ünlü şairi Âteş'in talebesi olan Şevk hayat tarzı, düşünceleri, eserlerinde işlediği konular ve bunları ele alış biçimiyle klasik bir Leknev ekolü şairidir. Şevk'in özellikle mesnevileri şiddetle eleştirilmiş, buna karşılık üslûbunun etkileyiciliği, dilinin akıcılığı ve sadeliğiyle devrin büyük şairleri arasında yer almıştır. Daha çok mesnevileriyle ün kazanan Şevk'in eserleri arasında dört mesnevisi önemlidir: *Ferrib-i 'Işk*, *Bahâr-i 'Işk*, *Zehr-i 'Işk* (nşr. Emîr Hasan Nûrânî, Delhi 1980; nşr. Mecnûn Gorakpûrî, Karaçi 2005) ve *Lezzet-i 'Işk*. Bunlardan ilk üçü Fermân Fetihpûrî (Lahor 1972) ve Reşîd Hasan Han (New Delhi 1998) tarafından bir arada neşredilmiştir. Şevk'in mesnevilerini Atâullah Pâlvî de *Mesneviyyât-ı Şevk* adıyla yayımlamıştır (Patna 1975). Bunlardan başka az sayıda gazeli, müteferrik beyitleriyle kırk bir bentlik "vâsuht"u bulunmaktadır. Şairin en çok bilinen eseri olan *Zehr-i 'Işk*'ta hacca giden kocası tarafından Şevk'in

evine bırakılan genç bir kadınla Şevk'in kayınbiraderi arasında geçen gerçek bir aşk macerası anlatılır. Hacdan dönen kocası eşini almaya gidince âşığından ayrılmaya dayanamayan kadın intihar eder. Şairin böyle bir olaydan etkilenerek yazdığı bu mesnevideki duygu yoğunluğu ve anlatım çöşküsü, Urduca'nın en meşhur mesnevilerinden kabul edilen *Sihrü'l-beyân*'dan daha çok beğenilmiştir (Ebû'l-Leys Siddîkî, s. 604-605). Şevk'in külliyatını yayımlayan Şah Abdüsselâm (Leknev 1978) mesneviyi İngilizce'ye çevirmiştir (*Zahr-i Ishq or The Poison of Love*, Delhi 1982).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhalîm Şerer, *Güzeşte-i Leknev* (nşr. M. İkrâm Çağatâyi), Lahor 2006, s. 117, 340; Seyyid Muhammed Akil Rızvî, *Urdü Meşnevî kâ İrtikâ*, Leknev 1983, s. 236-242; Muhammad Sadiq, *A History of Urdu Literature*, Delhi 1984, s. 198-201; Ebû'l-Leys Siddîkî, *Leknev kâ Debistân-ı Şâ'iri*, Karaçi 1987, s. 604-625; J. A. Haywood, "Shawk", *EI*² (İng.), IX, 377-378.

HALİL TOKER

ŞEVKÂNÎ

(الشوكاني)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali
b. Muhammed eş-Şevkânî
es-San'ânî el-Yemenî
(ö. 1250/1834)

Çok yönlü İslâm âlimi, müctehid.

28 Zilkade 1173'te (12 Temmuz 1760) San'a'nın güneydoğusundaki Şevkân'da doğdu. Babasının kırk yıl boyunca kadılık yaptığı San'a'da yetişti. Yemen'deki Zeydî imâmetinin kurulmasında ve idaresinde çok etkin olmuş, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşlarda önemli roller üstlenmiş köklü bir aileye mensuptur. Şevkânî, devrin Zeydî muhitlerinde kabul gören müfredatta uygun biçimde öğrenim hayatına başladı. Babasının desteği sayesinde bütün vaktini ilme hasredebileceği rahat bir gençlik dönemi yaşadı. Başkadılıkta bulunduğu yıllarda Zeydî imamları ile katıldığı bazı askerî seferler hariç San'a dışına çıkmadı. Devrin ehl-i hadîs ve tecdid hareketinin Yemen'deki önemli simalarından Abdülkâdir el-Kevkebânî ve Hasan b. İsmâil el-Mağribî ile Zeydî geleneğinin savunuculuğuyla tanınmış Abdullah b. İsmâil en-Nehmî ve Zeydî fikhının önde gelen ismi Yahyâ b. Muhammed el-Hevsî gibi San'a'daki ilmî hayatın çeşitli yönlerini temsil eden âlimlerin talebesi oldu. Eğitim hayatı boyunca gerek Yemen kültür havzasına ait birçok önemli eseri, gerekse müteahhirin devri İslâm dünyasının merkez böl-

gelerinde öne çıkan medrese metinlerini tahsil etti. Bu sırada ilm-i hey'etle vaz' gibi bazı ilimleri kendi gayretile öğrenmeye çalıştı. Henüz eğitimini tamamlamadan ders okutmaya başladı ve bir müddet sonra günde ondan fazla halkaya ders veren bir hoca oldu. Oğlu Ahmed'in yanı sıra Muhammed b. Hasan ez-Zimârî, Muhammed b. Ahmed es-Sûdî, Muhammed b. Ahmed Meşham es-San'ânî, Ahmed b. Abdullah ed-Damedî, Ali b. Ahmed Hâcîr es-San'ânî ve Ahmed b. Ali b. Muhsin b. İmâm el-Mütevekkil-Alellah gibi talabeleri Yemen'in ilmî, idarî ve adlî hayatında önemli roller üstlendi. Öğrenciliği devam ederken fetva vermeye başladı ve yirmili yaşlarında tanınmış bir müftü haline geldi. Yemen Zeydîliği içinde gelişerek Sünnî kaynak ve usul anlayışının kabul edilmesini ve ehl-i hadîsin bazı ilkelerinin benimsenmesini isteyen akımın Şevkânî üzerindeki etkisinin bu dönemde giderek arttığı görülmektedir. Bu çerçevede 1205'te (1791) yazdığı *el-İkdu's-şemin*'de bir yandan Zeydî inancına paralel olarak Hz. Ali'nin sahâbe içindeki özel mevkiini koruyan diğer yandan Sünnî hilâfet anlayışını teyit eden bir çizgi benimsedi. Üç yıl sonra *İrşâdü'l-gabî*'yi kaleme alıp Zeydî toplumlarında yaygın olan, bazı sahâbîlere sebbetme âdetine yine Zeydî kaynaklarını kullanarak karşı çıkması bu mezhebin yaygın olduğu çevrelerde büyük tepki uyandırdı. Bu tepkilere karşı kendisini koruyan Yemen İmamı Mansûr Ali b. Abbas 1209'da (1795) Şevkânî'yi kâdilkudât tayin etti. Vefatına kadar kâdilkudâtlık makamında kalan Şevkânî devletin iç ve dış politikalarını belirlemede önemli roller üstlendi ve kırk yılı aşan bu görevi esnasında Yemen'in en etkili siyasal kişiliklerinden biri haline geldi.

Sünnî-Şîî geriliminin çatışmalara dönüştüğü 1210'da (1795-96) başta Kevkebânî olmak üzere bazı hocalarının teşvikiyle kaleme aldığı *Neylü'l-evâtâr*'ı tamamlayıp talebelerine okutmaya başlaması, Şevkânî'nin Zeydî kelâmıyla ve Zeydîliğin Yemen'deki kolu olan Hâdevîliğin kaynak anlayışıyla irtibatını kesme sürecinde önemli bir dönüm noktası teşkil etti. Vehhâbî hareketinin gerek askerî gerek sosyal etkilerini özellikle Kuzey Yemen üzerinde hissettirdiği dönemde bu hareketin vurguladığı şeyleri ve temel iddialarını paylaşan *ed-Dürrü'n-nazîd* ile *Şerhu's-Şudûr* gibi eserleri ve çeşitli fetvalarıyla bir yandan kendi tecdid anlayışını geliştiren, diğer yandan bu hareketin siyasî yönden Yemen'e girmesinin gerekli olmadığını ima ederek Yemen imâmetinin çıkarlarını ko-

ruyan bir çizgi takip etti. 1216 Ramazanında (Ocak 1802) yeniden patlak veren Sünnî-Şîî çatışmasının bastırılmasının ardından Hâdevîliğin bazı önemli simalarının ağır cezalar almasını sağlayıp kendisine muhalefet eden çevrelere karşı iktidarını güçlendirdi. 1222'deki (1807) ekonomik krizde devletin şer'î yükümlülükler konusunda hiçbir vergi almaması yönündeki teklifini Mansûr Ali'ye kabul ettirdiyse de Yemen imâmetinin malî politikalarını ehl-i hadîs Selefliğine yakın bir çizgiye çekme teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlandı. Bu tecrübenin ardından *ed-Devâ'ü'l-âcil* gibi eserleri çerçevesinde Yemen Devleti ve toplumunun problemlerine yönelik konulara daha çok temas etmekle birlikte kapsamlı bir ıslahat projesi geliştiremedi. Kâdilkudâtlığa tayininden yaklaşık yirmi yıl sonra, öğrenciliğinden beri ehl-i hadîs Selefliği çizgisinde geliştirdiği kaynak ve usul anlayışının olgun örneklerini tamamlamaya başladı. Nitekim bu çerçevedeki en önemli çalışmaları sayılan *et-Tuḥaf*, *Fethu'l-kadir*, *İrşâdü'l-fuhûl* ve *es-Seylü'l-cerrâr* gibi eserlerini 1228-1235 (1813-1820) yılları arasında kaleme aldı. Yemen imâmetinin karşılaştığı önemli siyasî meselelerde görüşüne başvurulmuş Şevkânî kâdilkudâtlığın yanı sıra zaman zaman vezir, vali ve saray görevlisi gibi idarî makamların yetkilerine dahil sorumluluklar üstlendi. Mansûr Ali ile halefi ve oğlu Mütevekkil Ahmed arasındaki ihtilâfta olduğu gibi birçok siyasî çekişmede ve çeşitli isyanlarda ara buluculuk yaptı, imâmetin dış siyasetinin şekillenmesinde rol oynadı. Meselâ Necid Emiri Abdülazîz b. Muhammed b. Suûd ve Mekke Emîri Gâlib b. Mûsâid ile yapılan bazı yazışmaların yanı sıra Bâbiâli ve Mehmed Ali Paşa'nın temsilcileriyle bir kısım görüşmeleri yürüttü. Kâsımî imâmetinin Yemen'e hâkim olduğu dönemde yaşayan Şevkânî 26 Cemâziyelâhir 1250'de (30 Ekim 1834) vefat etti. San'a'nın Huzeyme Kabristanı'na defnedildiyse de bu kabristanın 1966'da yıkılması üzerine mezarı Filayhî Camii'nin haziresine nakledildi. Kendisinden sonra kâdilkudât olan kardeşi Yahyâ ve oğlu Ahmed'le devam eden soyu Yemen'in siyasal ve kültürel hayatında etkili olmayı sürdürdü.

İlmî Şahsiyeti. Şevkânî, Yemen Hâdevî toplumu içinde özellikle IX. (XV.) yüzyıldan itibaren Sünnî kaynak anlayışını benimsemeye yönelik gelişen ve modernleşme sürecine kadar devam eden eğilimin en tanınmış simasıdır. Ebû Abdullah İbnü'l-Bezîr (ö. 840/1436), Hasan el-Celâl, Makbilî ve Emîr es-San'ânî'nin (ö. 1182/1768)

şekillendirdiği bu akımın son noktasını Şevkânî teşkil etmektedir. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'den etkilenmekle beraber yaklaşım ve iddialarının temelleri ehl-i hadîs Selefliğinde bulunan söz konusu akımın XII. (XVIII.) yüzyılda Kâsımî imâmeti tarafından himaye edildiği görülmektedir. Bu politika, Şevkânî'yi akımın yaklaşımlarını benimsemiş genç bir hoca iken kâdilkudâtlığa getirerek ona kadılık ve müderislik görevlerine kendi öğrencilerini tayin etme, böylece de görüşlerini Hâdevî toplumu üzerinde uygulama imkânı vermiştir. Şevkânî, modernleşme sürecinden önce genellikle İslâm medeniyetinin merkez bölgelerinin dışında ortaya çıkan, ilmî olduğu kadar içtimaî ve siyasî gündemlere de sahip tecdid hareketlerinden birini temsil etmektedir. İslâmî ilimlerdeki çalışmalarının yanı sıra gerek kendi anlayışını meşrulaştıran bir İslâm tarihi inşa etme teşebbüsü, gerek hedeflediği âlim tipini yetiştirmek için yeni bir müfredat hazırlaması, gerekse talebeleriyle Yemen toplumunda söz sahibi olacak teşebbüslerde bulunan bir çevre meydana getirmesi, onun sadece telif ve yargı işleriyle meşgul bir âlimden ziyade çok boyutlu bir tecdid hareketinin önderi olduğunu göstermektedir. Eser ve görüşleriyle M. Reşîd Rızâ gibi şahsiyetleri hayli etkilemişse de onu modern İslâm düşüncesinin erken öncülerinden biri diye niteleyen çalışmalar ciddi bir yanılgıya düşmektedir. Şevkânî, entelektüel seviyede Batılılaşma çabaları henüz kendi yaşadığı coğrafyaya girmemişken İslâm medeniyetinin kendine has dilini, meselelerini ve literatürünü kullanıp bu medeniyete yönelik önemli eleştiriler ortaya koymuştur. Şevkânî'nin hem öğrenim hayatının hem müctehid yetiştirmek için teklif ettiği müfredatın muhtevasını oluşturan metinler büyük ölçüde onun yaşadığı dönemde İslâm medeniyetinin ulaştığı noktayı temsil eden eserlerdir. Ancak temel iddiaları ehl-i hadîs Selefliğini yansıtmakta ve çağdaşı olan diğer tecdid hareketleriyle mukayese edildiğinde eserlerinde görülen zâhirî temayüllerin daha kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır. Yazdıkları tarihler dikkate alınarak incelendiğinde Şevkânî'nin eserlerinde Hâdevî kültürünün izlerinin giderek azaldığı, buna karşılık ehl-i hadîs Selefliğinin etkisinin arttığı görülmektedir. Söz konusu eğilim süreci içinde eserlerinde yer verdiği bazı görüşlerinin değiştiği anlaşılmaktadır. Kaynak, iddia ve üslup açısından Vehhâbîlik'le arasında dikkat çekici paralellikler bulunmasın rağmen Şevkânî'yi bu hareketin bir par-

çası diye kabul etmek yanlış olur. Yemen Zeydî imâmetinin en önemli devlet adamlarından biri olarak Şevkânî, hem Vehhâbîler'e hem diğer devletlere ve siyasî hareketlere karşı kendi devletinin çıkarlarını gözetken bir tutum sergilemiştir.

Görüşleri. 1. Fıkıh. Şevkânî'nin fıkıh anlayışını belirleyen prensipler nasların zâhirine bağlılık, sahih senedli âhâd hadisi âyete denk bir delil değerinde sayma, icthadın sürekliliğini ve taklidin reddini esas alma ve mezheplere karşı çıkma şeklinde özetlenebilir. Bu kabulleri onu hem Sünnî fıkıh mezheplerine hem de Hâdevîliğe karşı tavrı almaya sevk etmiştir. Fıkıh usulünün naslarla temellendirilmesi halinde fıkıhın zandan büyük ölçüde uzaklaştırılabileceğini düşünen Şevkânî, naslarla doğrudan irtibatı bulunmayan her türlü usul meselesinin reddedilmesi gerektiğini ve birçok usul kaidelerinin aslında re'y kaynaklı olup tartışılmadan kabul edildiğini ileri sürmekte, bu çerçevede kelâm, mantık ve dile dair terim ve meselelerin fıkıh usulünde yerinin bulunmadığını iddia etmektedir. Ona göre fıkıh usulü icthad için gereken en önemli ilim sayılmasına rağmen mevcut haliyle tam aksi bir amaca hizmet etmekte ve müctehid yerine mukallid yetiştirmektedir. Nasların mefhum alanının klasik İslâm ilimlerinde ve özellikle fıkıhta anlaşılardan çok daha geniş olduğunu söyleyen Şevkânî'ye göre fıkıh ilminde çok defa naslarla hüküm verme imkânı varken Kur'an ve Sünnet'te hüküm bulunmadığı ileri sürülerek re'ye başvurulmuştur. Hadislerle amel birtakım kayıtlarla sınırlandırdıklarını düşündüğü mezheplerin anlayışına karşı çıkan ve bir hadisin senedinin sıhhat şartlarını taşıdıktan sonra hiçbir gerekçe ile terkedilemeyeceğini düşünen Şevkânî bu çerçevede umûmül-belvâ, râvinin rivayetiyle amel etmemesi, amel-i ehl-i Medîne ve nassa ziyade gibi prensiplere dayanarak bazı âhâd rivayetlerle amel etmeyen Hanefî ve Mâlikîler'i eleştirir. Ona göre fıkıh tarihinde mezheplerin ilmî gelenekleri içinde oluşmuş hadis eserlerine başvurulduğu ve hadis literatürü bir bütün olarak fıkıh çalışmalarının malzemesi haline getirilmediği için mezhep mensubu âlimler birçok hataya düşmüştür. Mürsel hadisin delil değerini reddeden Şevkânî, fiilî sünnetin vücûb ifade edemeyeceğini ve zayıf rivayetlerin birbirini desteklemesi durumunda birlikte hüccet olabileceğini kabul etmektedir. Sahâbî kavlinin icthaddan ibaret bulunduğunu vurgulayıp icmâin hem vukuunun muhtemel olmadığını hem de mezhep-

leşme gibi etkenlerden ötürü sıhhatli bir şekilde gerçekleşemeyeceğini savunmaktadır. Müslümanların görüşlerinin bir meselede birleşmesi bu kişilerin meydana getirdiği topluluğa din sahasında teşri' yetkisi vermez. Bir yandan icmâ edilen görüşlerin esasen icthad ürünü sayıldığı için daha sonra ortaya çıkacak icthadları nakzedemeyeceğini vurgulayan Şevkânî, diğer yandan icmâin tesbitinde Dâvûd ez-Zâhirî gibi kişilerin görüşlerinin dikkate alınmayacağını söyleyen Nevevî gibi müellifleri tenkit eder. Şevkânî, hem naslardan uzaklaşmayı hem de mezheplerin ve taklidin ortaya çıkışını re'y ile hareket etmenin sonucu diye görmektedir. Re'ye muhalefetini naslara ve ilk nesillerden aktarılan rivayetlere dayandırmakta, mezhep taassubu ve hile-i şer'iyye gibi gelişmeleri re'y ile hareket etmenin birer neticesi olarak sunmakta ve Ehl-i kitabın dinlerini tahrif etmesiyle mezhep mensuplarının İslâm'ı aslından koparmalarının ortak sebebinin re'yin teşkil ettiğini ileri sürmektedir. İbn Hazm'ın kıyas hakkındaki görüşlerine katıldığını söyleyerek fıkıh usulündeki illeti belirleme yollarının re'y kaynaklı olduğunu, re'yin ise dinde geçerli bir bilgi kaynağı sayılmadığını iddia edip kıyası karşı çıkar. Ancak yine İbn Hazm gibi, fıkıh mezhepleri tarafından kıyas diye kabul edilen akıl yürütmelerin önemli bir kısmının kıyas olmayıp nassın mefhumu içinde yer aldığı vurgulayarak bu kıyaslar neticesinde elde edilen hükümleri benimser. İstihana sert eleştiriler yöneltten Şevkânî'nin istishâb, mesâlih-i mürsele ve örf delilleri hakkında açık bir şey söylememekle birlikte fûrû eserlerinde bu delillerle istidlâlde bulunduğu görülmektedir.

İctihadın farz-ı kifâye olduğunu söyleyen Şevkânî, bir dönemden sonra müctehid gelmediğini ileri sürmenin bu dönemlerde yaşayan müslümanların tekkir edilmesi anlamına geldiğini düşünür. İctihad faaliyetinin kesintiye uğramasını, naslarla irtibatın koparılması ve müctehid imamların görüşlerinin nasların yerine geçirilmesi olarak görür. Bu durumu Kur'an ve Sünnet'in neshi diye niteler. Taklidin haram olduğunu vurgulayıp müctehid sayılmayanların takınması gereken tavrın delile uymak olduğunu söyler. Delile uymak bir âmmînin bir meselenin hükmünü müctehid bir âlime sorması, bu âlimin naslardaki ilgili hükmü ona anlatması, böylece onun bu hükmüyle amel etmesidir. Şevkânî, icthadın icthadı nakzedemeyeceğini öne sürerek bazı müctehidlerin mezhep imamı şeklinde nitelenmesine ve icthad-

da tecezzîyi reddedip mutlak müctehidin bazı dönemlerde mevcut olmayabileceği anlayışına itiraz etmektedir. Müctehidin kendisini Asr-ı saâdet'te gibi görmesini ve vahye sanki ilk defa kendisi muhatap oluyormuş gibi araya hiçbir görüşü sokmamasını tavsiye eder. Mezheplerin teşekkülünden sonra ortaya çıkan tahric ve tercih gibi fikhî faaliyetleri mezhep imamlarının görüşlerinin nasların yerine ikame edilmesi olarak telakki eder. Mezhep mensupları arasında da her dönemde müctehidlerin çıktığını söyleyen Şevkânî bu bağlamda Mâlikîler'den İbn Abdülber, Kâdî İyâz ve Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'yi, Şâfiîler'den İbn Abdüsselâm, İbn Dakikül'îd, İbn Seyyidünnâs, Zeynüddin el-İrâkî, İbn Hacer el-Askalânî ve Süyûtî'yi; Hanbelîler'den Muvaffakuddin İbn Kudâme, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'yi müctehidlik mertebesine ulaşmalarına rağmen icthadlarını açıklayamayan âlimler diye zikreder. Mezhep imamlarının merkeze alınıp sonraki dönemlerde ilmî seviyenin giderek düşüğünün kabul edilmesine karşı çıkarak bu devirlerde imamlarla aynı seviyede ve hatta onlardan üstün birçok âlimin geldiğini düşünür. Bu âlimlerden biri olarak İbnü'l-Vezîr'i zikreder ve onun hem fıkıh hem kelâm imamları ile yarışabilecek bir ilme sahip olduğunu söyler. Şevkânî fûrû-i fıkıh eserlerinde bazan Hâdevî fikhından, bazan icmâdan yahut dört Sünnî fıkıh mezhebinin ittifak ettiği görüşlerden ayrılmaktadır. Hâdevî fikhına muhalefet ederek âdil ve Ehl-i beyt'ten imam bulunmasa da cuma namazının farz olduğunu, ezan ve kâmette "hayye alâ hayri'l-amel" ifadesinin okunmaması gerektiğini ve mukimken namazların özürsüz cemedilemeyeceğini savunur. Dörtten fazla kadınla evlenilebileceği, ribâ hadisinde zikredilmeyen cinslerin zikredilenlere ilhak edilemeyeceği ve bid'î talâkın hüküm belirtmediği gibi görüşleri ise icmâa veya Sünnî fıkıh mezheplerinin ittifaklarına aykırı olarak nitelendirilmektedir.

2. Hadis. Yemen Zeydîliği içinde gelişen hadis merkezli ilim anlayışının temsilcilerinden biri olan Şevkânî bu çevrede Sünnî hadis kaynaklarının benimsenmesi için çalışmıştır. Zeydî kültüründe önemli yere sahip Ehl-i beyt muhabbetiyle Sünnî hadis kaynaklarının kabulünü birbirine zıt gören anlayışa karşı hayatı boyunca yoğun bir mücadele vermiş, gerek eserleri gerekse fetvalarında bir hadisin *eş-Şaḥîḥayn* gibi önemli Sünnî hadis kitaplarında yer almasını temel bir tercih sebebi olarak benimsemiştir. Müctehid olabilmek için öğ-

renilmesi gereken ilimlerin başında hadisin gelmesi gerektiğini düşünen Şevkânî'ye göre hadiste uzmanlık seviyesine diğer ilimlere kıyasla çok daha uzun bir çalışma sonucu ulaşılabilir. Özellikle kâdî kudâtından önceki hayatı dikkate alındığında kendisinin de hadis ağırlıklı bir faaliyet içinde bulunduğu, verdiği derslerin büyük kısmının hadise dair olduğu görülmektedir. Hocalarından Sünnî hadis literatürünün birçok eserini okuyan Şevkânî'nin icâzetleri arasında ricâl eserlerinin azlığı dikkati çekmektedir. Ona göre Zeydîlik gibi Sünnî ilim geleneği de hadise yeterince önem vermemiştir. Nitekim kelâm ve fıkıh sahalarında senedi sahih kabul edilen hadisin tek başına yeterli delil teşkil etmesi anlayışı Sünnî ilim dünyasına hâkim olmadığı gibi bu dünyayı şekillendiren Gazzâlî ve Fahreddin er-Râzî gibi pek çok âlim de hadis alanına yeterince emek vermemiştir. Şevkânî'nin, senedi sahih hadislerin zâhir anlamlarıyla amel edilmesi gerektiğini benimseyip metin tenkidinden genellikle uzak durduğu anlaşılmaktadır. Erken dönem eserlerinde daha çok Zeydî çevrelerinde kullanılan zayıf rivayetlere yer verirken bu eğiliminin sonraki çalışmalarında giderek azaldığı görülmektedir. Büyük ölçüde Süyûtî ve İbnü'l-Cevzî'den etkilendiği anlaşılan mevzû hadis çalışmaları çerçevesinde bazı rivayetlerin kendisinden önceki literatürde mevzû kabul edilmesini eleştirmiş ve bu tavrıyla Leknevî gibi âlimlerin eleştirilerine hedef olmuştur.

3. Tefsir. Şevkânî'nin tefsir çalışmalarının başlıca özellikleri, bu çalışmaların Mu'tezilî kaynaklardan beslenen Zeydî tefsir geleneğinden farklılığı çerçevesinde anlaşılabilmektedir. Mu'tezilî dirâyet tefsirlere karşılık rivayet usulüne de yer vermeye çalışan Şevkânî bir yandan Kurtubî, İbn Kesîr ve Süyûtî gibi Sünnî İslâm dünyasının önemli tefsir âlimlerinin eserlerinden, diğer yandan Zeydî toplumunda Sünnî tefsir anlayışının önceki temsilcileri olan İbnü'l-Vezîr gibi âlimlerin çalışmalarından yararlanmıştı. Genellikle Zemahşerî ve İbn Atıyye üzerinden Mu'tezilî tefsirlere sık sık eleştiriler yönelten Şevkânî'nin Hz. Ali'nin imâmeti gibi birkaç noktada Şîî tefsir kültüründen etkilendiği görülmektedir. Şevkânî, esbâb-ı nüzûle yer veriş tarzında Süyûtî'yi takip etmiş, esbâb-ı nüzûl rivayetlerini değerlendirirken tarih alanındaki bilgi ve çalışmalarını da kullanmıştır. Ona göre Kur'an'ın i'câzını âyet ve sûreler arasındaki uyumda (münâsebâtü'l-âyât ve's-süver) aramak İslâm'ın esaslarına ve Kur'an'ın hususiyetlerine tamamen aykırıdır. Böyle

bir uyumun insanlar tarafından kaleme alınmış metinlerde bile bulunabileceğini vurgulayan Şevkânî bir yandan bu konudaki eseriyle meşhur Bikâî'yi, diğer yandan bu anlayışa yakın duran ve ona eserlerinde yer veren Râzî ve Zemahşerî'yi eleştirir. Neshi reddedenlere karşı ağır ifadeler kullanır ve İsrâiliyat diye nitelenen rivayetleri şiddetle reddeder. Zaman zaman sened tenkidine tâbi tutmadan bazı zayıf rivayetlere yer verir. İstivâ ve kürsî gibi müteşâbih kelimelerin zâhir mânalarıyla anlaşılması gerektiği hususunda ehl-i hadîs Selefliliğini benimser. İctihad ve taklid hakkındaki iddialarını tefsirine de yansıtır. Şevkânî'nin, özellikle atalarının yolundan gitmekte ısrar eden müşriklerle din adamlarını tanı edinen hıristiyanların durumunu mukallitlerin mezheplerine bağlı kalmadaki ısrarlarına benzetmesi dikkat çekmektedir.

4. Kelâm. Şevkânî, İslâm medeniyeti tarihi boyunca kazandığı muhteva açısından kelâm ilmine karşıdır. Hem Ehl-i sünnet'in hem de Mu'tezile'ye dayanan Zeydiyye'nin kelâmını temelsiz telakkiler bütünü diye gören Şevkânî, prensip olarak itikadî sahada akıl yürütmeye karşı çıkmamakla beraber kelâm ilminin akla dayalı bir disiplin sayıldığı görüşünü reddeder. Akli istidlâllerle kelâm meselelerinde ne kadar farklı sonuçlara varılabileceği hususunda örnekler verir. Ona göre kelâmın birçok meselesi hakkında akıl yürütmek mümkün olmadığı gibi bu meselelerin vazedilmesi ve tartışılması İslâm tarafından öngörülmemektedir. Öte yandan kelâm literatüründen haberdar olmamayı bir İslâm âlimi için doğru bulmamakta, fakat kelâm eserlerinin ancak ilim tahsilinin son merhalelerinde okunması gerektiğini söylemektedir. Şevkânî, ehl-i hadîs Selefliliğini hem görüş hem üslup açısından ana hatlarıyla benimsemekle beraber bazı meselelerde söz konusu çizgiden ayrılmaktadır. Nitekim Allah'ın sıfatlarının anlaşılmasında Selef'in yoluna uyulup herhangi bir te'vile gidilmemesi gerektiğini birçok yerde ifade etmesine rağmen hayatının farklı dönemlerine ait eserlerinde vech, yed, ulûv gibi haberî sıfatları te'vil ettiği görülmektedir. Esmâ-i hüsnânın naslarla bildirilen isimlerle sınırlı olmadığını düşünen Şevkânî, halku'l-Kur'ân meselesinde hem ehl-i hadîsin hem Mu'tezile'nin görüşünü reddederek bu konuda tavır almayı doğru bulmayan anlayışı (vâkifiyye) benimsediğini ima etmekte ve Hanbelîler'in bu hususta kendi görüşlerini benimsemeyenlere karşı gösterdikleri tavrı eleştirmektedir. Ka-

derin sebeplere bağlı olarak değişebileceğini söylemekte ve insanın biri mutlak, diğeri mukayyet iki eceli bulunduğunu öne sürmektedir. Amelin imandan cüz olduğu ve imanın artıp eksilebileceği anlayışını kabul eden Şevkânî, şirk kavramı hakkında İbn Teymiyye çizgisini takip etse de peygamberlerin ve sâlih kimselerin hem şahlıları hem de sâlih amelleri ve dualarıyla tevessülde bulunmayı câiz görmektedir. Ona göre kabir ziyaretlerinde ihtiyaçlarını arzeden ve adakta bulunan kişiler Câhiliye Arapları'na nisbetle daha koyu bir dalâlet içindedir; zira bunlar, o dönemde bile putlara atfedilmeyen kudret ve yüce özellikleri kabirlere izâfe etmektedir. Şevkânî, Zeydiyye'den farklı şekilde Ehl-i beyt kavramının Hz. Peygamber'in eşlerini de kapsadığı, halifenin Kureyş'in herhangi bir koluna mensup olabileceği, açıkça küfür içinde bulunduğunu ortaya koymamak, ehl-i kible olmak ve Allah'a isyanı emretmemek şartıyla devlet başkanına isyanın câiz sayılmadığı ve Hulefâ-yi Râşidîn'in hilâfete geliş sırasının aynı zamanda onların arasındaki fazilet derecesini gösterdiği kanaatini taşımaktadır.

5. Tasavvuf. Tasavvufun çıkış noktasının İslâm'ın esaslarına uygun bulunduğunu kabul eden Şevkânî, keramet hak olduğunu sahâbilerin kerametlerinden örnekler vererek ispat etmeye çalışmakta ve erken dönem tasavvufundaki bazı zâhid simaları saygıyla anmaktadır. Ona göre zühd ve takvânın anlam değiştirip tasavvuf halini alması İslâm tarihindeki en tehlikeli dönüşümlerin başında gelmektedir. Çünkü fıkıh mezheplerinin teşekkülü ve mezhep taassubunun yayılması yalnızca amel sahasıyla ilgili birtakım bid'atları ortaya çıkarmışken tasavvuf ve tarikatların oluşumu tevhid inancını zedeleyen muhtelif unsurları beraberinde getirdiğinden müslümanların itikadını tehdit etmektedir. Şevkânî, tasavvuf düşüncesi tarafından mânaları yeniden şekillendirilmiş birçok kavramın İslâm'a muhalif anlayışların yansımaları olduğunu öne sürmektedir. Mümini zayıflatan ve tayyibi terketmeyi gerektiren tasavvufî zühdü bid'at diye nitelediği gibi peygamberlerin ve ulemânın örnek hayatlarıyla bağdaşmayan ve topluma yarar sağlamayı ortadan kaldıran uzlete de karşı çıkar. Öte yandan riyâzet yoluyla hârikulâde gibi görülen haller meydana getirmeyi İslâm'a tamamen aykırı bulur ve bu hallerin keramet kabul edilmesine itiraz eder. Riyâzet sonucu ortaya çıkan hallerin tabiat kanunları gibi kurallı bir oluşum niteliği taşıdığını vurgulayan Şevkânî

nî, Hint kültürünün yoga kavramını gündeme getirip İslâm dışı toplumlarda geliştirilmiş vasıtalar sonucunda görülen hârikülâdeliklerin riyâzetin rahmânî sayılmadığına delil teşkil ettiğini öne sürer. Ona göre sürekli ibadetle meşgul olmalarıyla tanınan bazı sûfî gruplar bir yandan İslâm'ın esaslarına muhalefet etmekte, diğer yandan çok ibadet eden Hâricîler'e benzermektedir. Şevkânî vahdet kavramını üçe ayırmış, vahdet-i şühûd ve vahdet-i kusûdun hak, vahdet-i vücûdun ise hem şeriat hem akla aykırı olduğunu vurgulamıştır. Vahdet-i vücûd anlayışını küfür diye niteleyen Şevkânî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve İbn Seb'in gibi kişilerin eserlerine ağır eleştiriler yönelmekte ve tasavvuf tarihinde ortaya çıkan birçok gelişmenin şeriat hükümlerini devre dışı bırakmayı amaçladığını iddia etmektedir.

Etkileri. Şevkânî, modern dönem İslâm dünyasında eserleri en çok rağbet gören ve kendisine en çok atıfta bulunulan isimlerden biridir. Onun görüşleri ve eserleri erken devir modern İslâm düşüncesinin en önemli tarihî kaynakları arasında yer almaktadır. Özellikle ictihad çerçevesindeki tartışmalarda sürekli gündeme getirilen Şevkânî birçok modern müellif tarafından müctehid, muslih, müceddid gibi sıfatlarla nitelendirilmiştir. **1. Yemen'deki Etkileri.** Şevkânî'nin Yemen'in siyasal ve entelektüel hayatı üzerinde gerek Osmanlılar'ın Yemen'de ikinci defa hâkimiyet kurduğu yıllarda gerek Hamîdüddin imâmeti döneminde gerekse 1962 ihtilâli sonrasında çok boyutlu ve derin etkileri görülmektedir. Daha öncelere uzanmakla birlikte genellikle İbnü'l-Vezîr'le başladığı ifade edilen ve Şevkânî tarafından zirveye taşınan hareket, Zeydî mezhebini ve toplumunu Sünnî dünyasına daha çok yaklaştırarak Yemen Zeydî çevresinde Sünnî kaynak ve usul anlayışını büyük ölçüde hâkim kılmış, İslâmî ilimler müfredatında köklü değişiklikler meydana getirmiş, ilim dünyasında yeni kavram ve kurumlar ortaya çıkarmıştır. Şevkânî'nin öğrencilerinin siyasî ve ilmî sahada elde ettikleri hâkimiyet, Osmanlılar'ın Yemen'e Tanzimat ve *Mecele* ile taşımaya çalıştıkları islahat faaliyetlerinin sonuçlarını doğrudan etkilemiştir. Hamîdüddin imâmeti devrinde de birçok önemli makamı ellerinde bulunduran Şevkânî'nin öğrencilerinden bazıları aynı zamanda kendini göstermeye başlayan modern Yemen milliyetçiliğini ilk defa dile getiren kişiler arasında yer almıştır. Şevkânî 1962 ihtilâliyle kurulan Cumhuriyet'in bürokrat ve aydınlarınca da benimsenmiş

ve 1000 yılı aşkın süredir Yemen'de kurumsal varlığını sürdüren Zeydî imâmetinin doktrinel meşruiyetini ortadan kaldırmak için yine onun ismi ve görüşleri öne çıkarılmıştır. İhtilâl sonrasında Şevkânî'nin Yemen birliğini kurmak için gayret eden öncülerden biri olduğu iddia edilmiş, çeşitli cadde, meydan ve resmî binalara adı verilmiştir. Şevkânî'nin fikhî anlayış ve görüşlerinin modern Yemen medenî hukukunu da etkilediği anlaşılmakta, gerek 1979 Yemen Medenî Kanunu'nda gerekse Yemen'in resmî fetva kurumlarının çalışmalarında onun yaklaşımlarının benimsendiği görülmektedir. Şevkânî'nin görüşleri sadece Yemen'in fizikî coğrafyasını teşkil eden bölgesinde değil Zengibar gibi Yemen'in kültürel etkisi altında kalan Afrika ve Hint Okyanusu'ndaki bazı bölge ve adalarda da etkili olmuştur. **2. Yemen Dışındaki Etkileri.** Şevkânî'nin İslâm dünyasında tanınması özellikle M. Reşid Rızâ ve Siddîk Hasan Han'ın faaliyetleri sayesinde gerçekleşmiştir. Bir islah hareketi için gerekli zemini oluşturduklarını düşündüğü en önemli simalar arasında Şevkânî'yi de zikreden ve onu müceddidler arasında gösteren Reşid Rızâ *Neylü'l-evtâr*'ı en iyi ahkâmü'l-hadîs, *İrşâdü'l-fuḥûl*'ü de en iyi fıkıh usulü kitaplarından biri diye nitelemektedir. Reşid Rızâ'nın yaklaşımları, Şevkânî'nin bazı eserlerinin hayli erken sayılabilecek bir dönemde yayımlanmasını ve İslâm dünyasının merkezî bölgelerinde hızla tanınmasını sağlamıştır. Şevkânî'nin öğrencilerinden Abdülhak b. Fazlullah Benâresî ve Hüseyin (Hasan) b. Muhsin es-Seb'î el-Ensârî'nin öğrencisi olan Siddîk Hasan Han onun düşünce ve eserlerini Hindistan'a taşımıştır. Siddîk Hasan Han, Şevkânî'nin çeşitli eserleri üzerine şerh ve ihtisari kaleme alıp Hindistan'daki modern Selefliliğin Şevkânî'nin eserleri çerçevesinde teşekkül etmesini sağlamıştır. Modern İslâm düşüncesinin önde gelen simalarıyla klasik İslâm medeniyetindeki ilim geleceğinin ana damarını savunan müellifler arasındaki tartışmalarda Şevkânî kendisine en çok atıfta bulunulan kişilerden biri olmuştur. Nitekim gerek Zâhid Kevserî ile Muhammed Abduh'un talebeleri gerekse Abdülhay el-Leknevî ile Siddîk Hasan Han arasında geçen tartışmaların başlıca konularından biri Şevkânî'nin görüşlerinin ilmî değeridir. Öte yandan Vehhâbî hareketine mensup bazı müellifler Şevkânî'nin görüşleriyle bu hareket arasındaki benzerliklerden yola çıkarak onu Vehhâbî önderlerin içinde tanıtmaya gayret etmiş, böylece Arap yarımadasının Yemen dışın-

da kalan kısmında da Şevkânî'nin benimsenmesini sağlamıştır.

Eserleri. Şevkânî aşağıda kaydedilenler dışında akîde, fıkıh, tefsir ve hadise, Arap diline ve mantığa dair çeşitli risâlelerini *el-Fethu'r-rabbânî min fetâva'l-İmâm eş-Şevkânî* ismiyle bir araya getirmeye çalışmıştır. Bu mecmuanın bazı kısımları kaybolmuşsa da Muhammed Subhî b. Hasan Hallâk başkanlığında bir grup tarafından tamamlanarak 218 risâleden oluşan on iki cilt halinde neşredilmiştir (San'a 1402/2002). Eserlerinde bir yandan otuz yaşına varmadan mutlak ictihad derecesine ulaştığını, diğer yandan çalışmalarının doğruluğu yanlıştan ayırt edici bir kıstas olduğunu çeşitli vesilelerle vurgulayan Şevkânî, muhaliflerini eleştirirken bazan hayli sert ifadeler kullanan ve özgüvenini muhataplarına hissettiren bir üslûba sahiptir. **A) Fıkıh. 1. İrşâdü'l-fuḥûl* ilâ tahkiki'l-hak min 'ilmi'l-uşûl.** Şevkânî'nin geç dönem çalışmalarından olup kendi görüşlerini de eklediği karşılaştırmalı bir fıkıh usulü eseri niteliğindedir (Kahire 1327, 1347, 1356). **2. es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik 'alâ ḥaddâ'iki'l-Ezhâr.** 1235'te (1820) tamamlanan eser Şevkânî'nin en önemli fûrû-i fıkıh çalışması kabul edilmektedir (I-II, Kahire 1971; nşr. Mahmûd İbrâhim Zâyid, I-IV, Beyrut 1405/1985). İmâm İbnü'l-Murtazâ'nın *Kitâbü'l-Ezhâr fi fıkhi'l-e'immeti'l-eḥâr*'ı üzerine yazılmış bir şerh olmakla birlikte yer yer ağır ifadelerle metinde benimsenen görüşlerin eleştirisinin yapıldığı bu eser için İbn Herîve es-Semâvî, *el-Guṭamṭamü'z-zehḥârü'l-mütedeffik 'alâ ḥaddâ'iki'l-ezhâr li-yüṭahhirahü min ricisi's-Seyli'l-cerrâr* adıyla bir reddiye kaleme almıştır. Eseri, Hasan b. Ahmed Âkiş ez-Zamî *Nüzhetü'l-ebsâr mine's-Seyli'l-cerrâr* ve Abdurrahman b. Muhammed el-Amrânî *Muḥtaşaru's-Seyli'l-cerrâr* adıyla ihtisar etmiştir. **3. el-Ḳavlü'l-müfid fi edilleti'l-ictihâd ve't-taklîd.** Şevkânî'nin ictihad ve taklid hakkındaki görüşlerini en geniş çerçevede ele aldığı eseridir. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *İ'lâ-mü'l-muvakkâ'in*'inden önemli ölçüde faydalandığı anlaşılan eserin birçok baskısı bulunmaktadır (Kahire 1340, 1347, 1411/1991). **4. ed-Dürerü'l-behiyye fi'l-me-sâ'ili'l-fıkhiyye** (Tanta 1408/1987, 1991; Riyad 1413/1992). 1217'de (1802) tamamlanan bu muhtasar fûrû-i fıkıh eseri üzerine müellif *ed-Derâri'l-muḍiyye şerhu'd-Düreri'l-behiyye*, oğlu Ahmed b. Muhammed *es-Sümûtü'z-zehbiyyetü'l-hâviye li'd-Düreri'l-behiyye* ve Siddîk Hasan

Han *er-Ravzatü'n-nediyye şerhu'd-Dü-ri'el-behiyye* adlarıyla şerhler yazmıştır.

B) Hadis. 1. Neylü'l-evâtâr şerhu Mün-teka'l-aḥbâr. Mecdüddin İbn Teymiyye'nin ahkâm hadislerini bir araya getirdiği *Münteka'l-aḥbâr min eḥâdişi seyyidi'l-aḥyâr* adlı kitabının şerhi olup 1793-1797 yılları arasında kaleme alınmıştır. 1297'deki (1880) ilk baskısından sonra birçok defa basılan eserde müellifin İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî* ve *Telḥîsü'l-ḥabîrî* ile Nevvî'nin *el-Minhâc*'ından önemli ölçüde yararlandığı anlaşılmaktadır. Şevkânî'nin ilk dönem eserlerinden olduğu için Hâdevî görüşlerinin sonrakilerine göre daha fazla yer aldığı kitabı İbrâhim İbrâhim Hilâl *Nüzülü meni'tteḳâ bi-keşî aḥvâlî'l-Müntekâ*, Halîl Abdurrahman Ak *Muḥ-taşaru Neyli'l-evâtâr* ve Faysal b. Abdülâzîz Mübârek *Bustânü'l-aḥbâr* adıyla ihtisar etmiştir. **2. el-Fevâ'idü'l-mecmû'a*** *fi'l-eḥâdişi'l-mevzû'a*. Müellifin, mevzû hadis sahasında daha önce yazılan eserleri bir araya getirmek amacıyla 1248'de (1832) kaleme aldığı bu eser (1303; Kahire 1380/1960) Mehmet Emin Akın tarafından *Mevzu Hadisler* ismiyle Türkçe'ye tercüme edilmiştir (Ankara 2006). **3. İrşâdü'l-gabî ilâ mezhebi Ehli'l-beyt fi şaḥbi'n-nebî.** Sahâbeye beddua ve hakaret etmeye Ehl-i beyt'e mensup âlimlerin de karşı olduğunu göstermek amacıyla yazılmıştır (Amman 2006). **4. Tuḥ-fetü'z-zâkirîn bi-'Uddeti'l-Ḥişni'l-ḥa-şîn min kelâmi seyyidi'l-mürselîn.** İbnü'l-Cezerî'nin zikir ve dua ile ilgili hadisleri derlediği eserinin tahrîc ağırlıklı şerhidir (Kahire 1350, 1381; Beyrut 1988). **5. Derrü's-seḥâbe fi menâkıbi'l-ḳarâbe ve's-şahâbe.** Şevkânî'nin büyük ölçüde *Mecma'u'z-zevâ'id* ve *Kenzü'l-'um-mâl*'den faydalanıp kaleme aldığı anlaşılabilir bu eserde sahâbe, Ehl-i beyt, tâbiîn ve sonraki nesillere mensup bazı kişilerin fazilet ve menkıbeleri ele alınmaktadır (Dimaşk 1984, 1411/1990). **6. Kaṭrü'l-velî 'alâ ḥadişi'l-velî.** "Kim benim bir velîme düşmanlık ederse ona savaş ilân ederim" mealindeki hadisin (Buhârî, "Rikâk", 38) şerhi mahiyetindeki eserde gerçek velînin kimler olduğu, velâyet makamına nasıl ulaşılacağı, sahâbeden itibaren velîlerin gösterdiği kerametler gibi konuların yanı sıra mukallidlere yönelik eleştiriler ve hile-i şer'iyyelerin yanlışlığı gibi meseleler de işlenmektedir (Kahire 1969). **7. Veblü'l-ğamâm ḥâşiye 'alâ Şifâ'ü'l-evâm.** Emîr Ebû Tâlib Hüseyin b. Bedreddin'e ait *Şifâ'ü'l-evâm fi eḥâdişi'l-aḥkâm li't-temyîz beyne'l-ḥelâl ve'l-ḥarâm* isimli ahkâm ha-

disleri şerhine yazılan ḥâşiye olup *Şifâ'ü'l-evâm* ile birlikte üç cilt halinde basılmıştır (1996).

C) Akaid. 1. ed-Dürrü'n-nażîd fi ih-lâşi kelimeti't-tevhîd. Kadî Muhammed b. Ahmed Meşham'ın peygamberler, velîler ve büyük insanlarla tevessülün hükümünü sorması üzerine 1214 (1799) yılında kaleme alınmıştır (Kahire 1340, 1343; Riyad 1414/1994). **2. et-Tuḥaf fi'l-irşâd ilâ mezhebi's-Selef.** 1228'de (1813) yazılan eserde Allah'ın zât ve sıfatları hakkındaki yorumlar arasında en isabetlisinin Sef'le'e ait görüş olduğu ispata çalışılmaktadır. **3. Tenbihü'l-efâzil 'alâ mâ verade fi ziyâdeti'l-'umri ve nuḳşânihi mine'd-delâ'il.** Kaderin değişebilirliği ve ömrün uzayıp kısalabileceğine dair bir eserdir (San'a 1990). Şevkânî'nin kelâm sahasında dikkat çeken eserleri arasında *el-İḳ-dü's-şemin fi işbâti veşâyeti emîri'l-mü'minîn*, *el-Muḥtaşarü'l-bedî' fi'l-ḥal-ki'l-vasîf*, *el-Ḳavli's-şâdiḳ fi imâmeti'l-fâsiḳ*, *Şerhu's-şudûr fi tahrîmi ref'i'l-ḳubûr*, *Baḥşün fi enne icâbete'd-du'â lâ yünâfi' sebḳa'l-ḳazâ* ve *Keşfü'l-es-târ fi ibtîlî men ḳâle bi-fendâ'i'd-dâr* zikredilebilir.

D) Diğer Eserleri. 1. Fethu'l-ḳadîr* *el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr.* Modern dönemin en yaygın tefsirleri arasındadır. Şevkânî'nin ayrıca her birinde farklı bir âyeti tefsir ettiği ondan fazla risâlesi bulunmaktadır (I-V, Kahire 1349-1351). **2. el-Bedri't-tâli*** *bi-meḥâsini men ba'de'l-ḳarni's-sâbi'.* Müctehid olarak nitelenebilecek kişilerin VII. (XIII.) yüzyıl ve sonrasında da yaşamış olduğunu göstermek amacıyla kaleme alınmıştır (I-II, Kahire 1348). **3. İt-ḥâfî'l-ekâbir bi-isnâdi'd-defâtir.** Şevkânî'nin hocaları, öğrencileri ve icâzet aldığı eserleri hakkındadır (Haydarâbâd 1328; Beyrut 1999). **4. Dîvânü's-Şevkânî eslâ-kü'l-cevher** (Dimaşk 1402/1982). Şevkânî'nin oğlu Ali tarafından derlenen şiirlerinden oluşmaktadır. **5. Edebü't-taleb ve müntehe'l-ereb.** Müellifin çeşitli amaçlara yönelik eğitim çalışmaları için İslâm ilimleri merkezli müfredatlar sunduğu ve bu çerçevede kendi tecrübelerini anlattığı eserdir (Beyrut 1402/1982, 1421/2000). **6. ed-Devâ'ü'l-'âdil li-def'i'l-'adüvvi's-şâ'il** (Kahire 1343, 1348; *er-Resâ'ilü's-selefiyye* içinde, Beyrut 1991). Şevkânî'nin Yemen toplumunda gördüğü problemleri ve teklif ettiği çözüm yollarını işleyen eserdir. **7. İrşâdü's-şikât ilâ ittifâki's-şerâ'i'** *'ale't-tevhîd ve'n-nübüvve ve'l-me'âd.* Bu risâlede tevhid, Hz. Muhammed'in pey-

gamberliği ve âhiretin varlığı üç ilâhî dinin kaynaklarından hareketle ispat edilmeye çalışılmakta, yahudi düşünürü İbn Meymûn âhiretle ilgili görüşlerinden dolayı eleştirilmekte ve İbn Sînâ'nın bu konuda onun görüşlerini benimsediği iddia edilmektedir (Beyrut 1404/1984).

Şevkânî hakkında ilk eser talebesi olan Muhammed b. Hasan ez-Zimârî'nin *Kitâbü't-Tiḳşâr fi cidi 'allâmeti'l-ekâlîm ve'l-emşârî* olup müellif burada Şevkânî'nin hocalarını ve talebelerini geniş bir şekilde ele almaktadır. Şevkânî'ye dair kaleme alınan ilk modern akademik çalışmaların Ahmed Hâfız el-Hakemî'nin *eş-Şevkânî edîben ve şâ'iren* (1977), İbrâhim İbrâhim Hilâl'in *el-İmâmü's-Şevkânî ve'l-ictihâd ve't-taklîd* (Kahire 1979) adlı eserleri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Hüseyin b. Abdullah el-Amrî'nin *el-İmâmü's-Şevkânî: Râ'idü 'aşrih* (Beyrut 1990), Kâsım Muhammed Gâlib eş-Şercî'nin *el-İmâmü's-Şevkânî: Aşruhü ve tikruh* (Beyrut 1988), Şa'bân Muhammed İsmâil'in *el-İmâmü's-Şevkânî ve menhecühü fi usûli'l-fıkh* (Devha 1989), Ziyâd Ali'nin *el-Fikrû's-siyâsi ve'l-ḳânûnî 'inde's-Şevkânî* (Beyrut 1999) ve Halîme Bükürüşe'nin *Me'âlimü tecdîdî'l-menheci'l-fıkhî nümûze-cü's-Şevkânî* (Devha 2002) isimli çalışmaları modern Şevkânî literatürünün önemli eserleri arasındadır. XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren değişik İslâm ülkelerinde hakkında onlarca doktora ve yüksek lisans çalışması yapılan Şevkânî'ye dair Türkiye'de Adil Yavuz doktora, Hasan Arslan, Yakup Bıykoğlu ve Nail Okuyucu yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Batı'daki çalışmalar arasında dikkat çeken Bernard Haykel'in *Revival and Reform: The Legacy of Muhammed al-Shawkânî* adlı eserinde Şevkânî'nin hayatı ve çalışmalarını çevreyen tarihî şartları ayrıntılı biçimde ele alınmakla birlikte onun görüşleri ve katkıları yüzeysel bir şekilde anlatılmaktadır. San'a Üniversitesi'nin 1990'da düzenlediği Şevkânî sempozyumunda sunulan tebliğlerden bazıları *Dirâsât Yemeniyye* dergisinde yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şevkânî, *Neylü'l-evâtâr* (nşr. İsmâdüddin es-Sabâbetî), Kahire 1426/2005, I, 11-12; a.mlf., *es-Seylü'l-cerrâr* (nşr. M. Subhî Hasan Hallâk), Dimaşk-Beyrut 1426/2005, I, 88, 143, 177, 351; II, 596; a.mlf., *Fethu'l-ḳadîr*, I, 12, 13, 272; III, 397; V, 440; a.mlf., *el-Fethu'r-rabbânî min fetâva'l-İmâm eş-Şevkânî* (nşr. M. Subhî Hasan Hallâk), San'a 1423/2002, V, 2595, 2610; a.mlf., *Baḥşün fi kevnî a'zamî esbâbi't-teferuḳ fi'd-dîn hüve 'ilmü'r-re'y* (el-Fethu'r-rabbânî içinde), V, 2441-2464; a.mlf., *Buḡyetü'l-müstefid fi' red 'alâ men enkerâ'l-'amele bi'l-ictihâd min*

ehli't-taklîd (a.e. içinde), V, 2265, 2268, 2275; a.mlf., *et-Teşkit 'ale't-tefkik li-'ukûdî't-teşkit* (a.e. içinde), V, 2111-2160; a.mlf., *Veblü'l-ga-mâm hâşiye 'alâ Şifâ'i'l-evâm*, [baskı yeri yok] 1416/1996 (Cem'iyyetü ulemâi'l-Yemen), II, 168-169; a.mlf., *ed-Derârî'l-muğıyye şerhu'd-Dü-re-i'l-behiyye* (nşr. M. Subhî Hasan Hallâk), San'a 1414/1993, I, 165; a.mlf., *eş-Şavârimü'l-hidâ-dü'l-kâti'a li-'alâ'iki maķâlâti erbâbi'l-itihâd* (nşr. M. Subhî Hasan Hallâk), San'a 1411/1990, s. 32, 37; a.mlf., *ed-Dürü'n-nażid fi ihlâşi keli-meti't-tevhîd (er-Resâ'ilü's-selefiyye fi ihyâ'i sün-neti hayri'l-beriyye* [nşr. Hâlid Abdüllatîf] içinde), Beyrut 1411/1991, s. 1-47; a.mlf., *et-Tuhaf fi mezâhibi's-selef* (nşr. Selîm b. Abdülhâdî – Ali Hasan Ali Abdülhamîd), Desûk 1409/1988, s. 39-48; Leknevî, *İbrâzü'l-gayyi'l-vâkı' fi Şifâ'i'l-ay: Nakdü evhâmi Şiddik Hasan Hân* (nşr. Salâh M. Ebü'l-Hac), Amman 1421/2000, s. 18-19; a.mlf., *Zaferü'l-emânî* (nşr. Takıyyüddin Nedvî), Dübey 1995, s. 484; Siddik Hasan Han, *Ebcedü'l-ülüm*, Beyrut 1978, III, 201-205; Muhammed b. Hasan ez-Zimârî, *Hayâtü'l-İmâm eş-Şevkânî: Kitâbü't-Tikşâr fi cidi zamânî 'allâmeti'l-ekâlim ve'l-em-şâr şeyhü'l-İslâm Muhammed b. 'Ali eş-Şevkânî* (nşr. Muhammed b. Ali el-Ekva'), San'a 1990; Serkis, *Mu'cem*, I, 1160; Ahmed Emin, *Zü'amâ'ü'l-işlâh fi'l-'asri'l-hadis*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), s. 22; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetu'l-ha-vâtur*, VII, 240; M. Zâhid Kevserî, *Maķâlât*, Kahire, ts. (Matbaatü'l-envâr), s. 64, 218, 337; a.mlf., *Mukaddimât*, Dimaşk-Beyrut 1997, s. 405; İbrâhim İbrâhim Hilâl, *el-İmâmü's-Şevkânî ve'l-ic-tihâd ve't-taklîd*, Kahire 1979, s. 9; a.mlf., *Min Nuķati'l-ilitikâ' beyne'l-imâmeyn Muhammed 'Abduh ve'l-İmâmî's-Şevkânî*, Kahire 1987; Ahmed Hüseyin Şerefeddin, *Târîhu'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Riyad 1400/1980, s. 204; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 409; Abdülazîz el-Mekâlih, *Kırâ'e fi fikri'z-Zeydiyye ve'l-Mu'tezile*, Beyrut 1982, s. 224; M. Hüseyin ez-Zehbeî, *et-Tefsîr ve'l-müfessîrîn*, Kahire 1405/1985, II, 273-287; Abdülganî Kâsım Gâlib eş-Şercî, *el-İmâmü's-Şevkânî hayâtühü ve fikrüh*, Beyrut 1988; Hüseyin b. Abdullah el-Amrî, *Mi'tetü 'âm min târihi'l-Yemeni'l-hadis*, Dimaşk 1988, s. 62-65; a.mlf., *el-İmâm eş-Şevkânî: Râ'idü 'asrih*, Beyrut 1411/1990, tür.yer.; a.mlf., "Hareketü't-tecdid ve'l-iş-lâh fi'l-Yemen fi'l-'asri'l-hadis", *el-İctihâd*, sy. 9, Beyrut 1990, s. 175-193; Şabân M. İsmâil, *el-İmâmü's-Şevkânî ve menhecühü fi usûli'l-fikh*, Devha 1989, s. 49; Abdullâh Nümsük, *Menhecü'l-imâmî's-Şevkânî fi'l-'akide*, Beyrut 1994, s. 33, ayrıca bk. tür.yer.; B. Haykel, "al-Shawkânî and the Jurisprudential Unity of Yemen", *Le Yemen, passé et present de l'unité*, Provence 1994, s. 53-65; a.mlf., "Reforming Islam by Dissolving The Madhâhib: Shawkânî and his Zaydî Detractors in Yemen", *Studies in Islamic Legal Theory* (ed. B. Weiss), Leiden 2002, s. 352; a.mlf., *Revival and Reform in Islam: The Legacy of Muham-mad el-Shawkânî*, Cambridge 2003, tür.yer.; a.mlf., "Rebellion, Migration or Consultative Democracy? The Zaydis and their Detractors in Yemen", *el-Mesâr*, I/1, McLean 2000, s. 38-40; a.mlf., "Ulemâ'ü ehli'l-hadis'inde Zeydiyyeti'l-Yemen", a.e., II/2 (2001), s. 50-53; Semîr Hüsnî Hüseyin Ebü Seyf, *el-İmâm eş-Şevkânî ve men-hecühü fi'l-fikh'l-İslâmî min hilâli kitâbihi's-Seyli'l-cerrâr* (yüksek lisans tezi, 1997), el-Câmi-atü'l-Ürdüniyye 1997, s. 131, 143; İsmâil b. Ali el-Ekva', *ez-Zeydiyye neş'etühâ ve mu'tekadâ-tühâ*, [baskı yeri yok] 1421/2000, s. 40-58; Nail

Okuyucu, *Şevkânî'nin Fikhî Tarihi Anlayışı ve Mezheblere Bakışı* (yüksek lisans tezi, 2008), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 102-108; Muhammed b. Muhammed Zebâre, *Neylü'l-vaţar min terâci-mi ricâli'l-Yemen fi'l-kamî's-şâliş 'aşer*, San'a, ts. (Merkezü'd-Dîrâsât ve'l-ebhâsü'l-Yemeniyye), I-II, tür.yer.; R. Peters, "İdîţihad and Taqlid in 18th and 19th Century Islam", *WI*, XX/3-4 (1980), s. 138; Hamed el-Câsir, "el-İmâm Muhammed b. 'Alî eş-Şevkânî ve mevķifühü mine'd-da'veti's-selefiyyeti'l-işlâhiyye", *ed-Dir'ıyye*, III/10, Riyad 2000, s. 13-19; III/11-12 (2000-2001), s. 16-21.

EYYÜP SAİD KAYA – NAİL OKUYUCU

ŞEVKEFZÂ

(شوق أفزا)

Türk müsikisinde
bir birleşik makam.

Acem-aşiran perdesinde karar eden in-ci seyir özelliğine sahip bir makam olup Mehmet Suphi Ezgi, III. Selim tarafından terkip edildiğini belirtir. Makam çârgâh perdesindeki in-ci zirgüleli hicaz dizisine, yerinde acem-aşiran (acem-aşiranda çârgâh) ve yine acem-aşiran perdesindeki nikriz beşlisinin eklenmesiyle oluşmuştur. Ancak bu makamdaki bazı eserlerde acem-aşirandaki nikriz beşlisi kullanılmamıştır. Bunlar yerindeki acem-aşiran dizisiyle karar eder. Bazı şevkefzâ eserlerde ise acem-aşiran dizisine hiç yer verilmemiş, doğrudan acem-aşiran perdesindeki nikriz beşlisine geçilip karar edilmiştir. Bunlar şevkefzâ makamının birkaç şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Şevkefzâ makamının temel yapısı şekil-deki gibidir:

(Şevkefzâ makamı seyri sırasında sabâ vb. makamlarda olduğu gibi re bakiye bemolü [hicaz] ve la bakiye bemolü [şeh-naz] perdelerinin biraz dik basılması ge-kerir).

Makamın asıl yapısı şekilde görüldüğü gibi olmakla beraber bu makamla beste-lenmiş klasik eserlerde makamın farklı bi-çimlerde kullanıldığı görülür. Bunlar ma-kamın yapısını bozmayıp ona yeni renkler katan biçimlerdir. Meselâ bazı şevkefzâ eserlerde giriş seyirinde, gerdâniye per-desinde bir uşşak dörtlüsünün ve bunun sonucu olarak acem perdesinde bir rast beşlisinin yer aldığı görülür. Bunun sebe-bi, çârgâh perdesindeki zirgüleli hicaz di-zisinin hicaz ve uzâl dizisi haline dönüş-mesidir. Hicaz ailesi makamlarında birbi-rine geçki yapılması âdeti tabii olmakla beraber şevkefzâ makamındaki bu geçki uzun sürmez ve hemen tekrar gerdâni-yedeki hicaz dörtlüsüne dönülür.

Şevkefzâ makamının güçlüsü gerdâni-ye perdesidir ve bu perdede hicaz çeşni-siyle makamın yarım kararı yapılır. Ancak bazı şevkefzâ eserlerde güçlülük görevi gerdâniyeden ziyade acem (fa) perdesine verilmiş, ikinci mertebe güçlü olarak da çârgâh yerine kürdî perdesi (si) kullanılmı-ş, dolayısıyla gerek gerdâniye gerekse çârgâh perdeleri asma karar durumunda kalmıştır. Yine bu makamdaki bazı eser-lerde, yerindeki acem-aşiran dizisi hiç kul-lanılmadan acem-aşiran perdesindeki nikriz beşlisine geçilip karar edilmiştir. Acem perdesinin fazla önem kazanması ve acem-aşiran dizisinin hiç kullanılmadan nikriz beşlisine geçilip karar verilmesi, şevkefzâ makamının bir çeşidinde acem-aşiran per-desi üzerine kurulmuş ve tiz taraftan bir-inci şekilde genişlemiş bir neveser dizisi-nin makama katıldığını, göstermektedir. Özellikle küçük bir form olan şarkıda bu şeklin tercih edildiği görülmektedir ki bu biçim de bir "reng-i dil" makamı dizisi de-mektir.

Yine bazı eserlerde karara yakın birta-kım değişiklikler görülmektedir. Bilhassa kürdî küçük mücennep bemollü si perde-sinin fazla önem kazanması, ikinci merte-